

УДК 821. 161. 2.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/45-2-16>**Оксана САВЕНКО,***orcid.org/0000-0002-0117-0103*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання

Житомирський державний університет імені Івана Франка

(Житомир, Україна) *bpv1953@ukr.net***ХУДОЖНІЙ ПРИЙОМ АНАЛОГІЇ У «МОЛІННІ» ДАНИЛА ЗАТОЧНИКА**

У статті актуалізується теоретичне поняття художньої аналогії, яке на практиці застосоване до визначної пам'ятки української літератури доби Середньовіччя – «Моління» Данила Заточника. Мета статті – на основі цього твору визначити та обґрунтувати панівну роль аналогії у конструюванні змісту і тексту «Моління», виділити й систематизувати приклади аналогії. Прийоми та принципи зображення середньовічні автори запозичували з Біблії та богословської літератури, щоб метафоричною мовою відобразити реальність, істину осягнути через порівняння та встановлення подібності насамперед на рівні образному. Данило Заточник вдається саме до образної аналогії, яка є різновидом запозичення, провокуванням метафоричного зіставлення з відомою літературною, фольклорною, мистецькою творчістю, історичною подією чи особою для глибокого розуміння авторського задуму, ідеї, образу-персонажа. Як показав аналіз «Моління», у тексті функціонує три типи аналогії: перший вибудовується на основі порівнянь зі сполучниками підрядності «аки» та «яко»; другий тип сконструйований зі сполучниками сурядності, а саме із зіставно-протиставним сполучником «а»; третій тип – латентне порівняння, що висловлюється через згадки видатних осіб чи біблійних персонажів. У статті проаналізовано кожен тип окреслених аналогій на широкому матеріалі, почерпнутому з давнього твору. Зроблено висновок про те, що Данило Заточник вдається у своєму творі до художнього прийому аналогії з метою алюзійно донести до читача причини вигнання автора з придворного оточення князя Ярослава Володимировича. Можна припустити, заглиблюючись в інтенції «Моління», що автора було обмовлено жінкою і вигнано з Новгороду у північні ліси та болота. Збентежений та ображений таким присудом князя, Данило вдало і виразно експлікує дисонанси свого психологічного стану за допомогою образної аналогії. Цей прийом є домінуючим у його творі.

Ключові слова: художня аналогія, «Моління» Данила Заточника, Біблія, порівняння, антитеза, алюзія, психологічний стан, середньовічна література.

Oksana SAVENKO,*orcid.org/0000-0002-0117-0103*

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and methods of their training

Zhytomyr State University named after I. Franko

(Zhytomyr, Ukraine) *bpv1953@ukr.net***ARTISTIC RECEPTION OF ANALOGY IN “MOLINNYA” (“PRAYER”)
BY DANYL ZATOCHNYK**

The article actualizes the theoretical concept of artistic analogy, which in practice is applied to the outstanding monument of Ukrainian literature of the Middle Ages – “Prayer” by Danylo Zatochnyk. The purpose of the article is to determine and substantiate the dominant role of analogy in the construction of the content and text of “Prayer” on the basis of this work, to identify and systematize examples of analogy. Medieval authors borrowed techniques and principles of imagery from the Bible and theological literature in order to reflect reality in metaphorical language, to comprehend the truth through comparisons and the establishment of similarities primarily at the level of the figurative. Danilo Zatochnyk resorted to figurative analogy, which is a kind of borrowing, provoking a metaphorical comparison with a famous literary, folklore, artistic work, historical event or person for a deeper understanding of the author's idea, idea, image-character. As the analysis of “Prayer” showed, there are three types of analogy in the text: the first is based on comparisons with the conjunctions “aki” and “yako”; the second type is constructed with conjunctive conjunctions, namely with the comparative-opposite conjunction “a”; the third type is latent comparison, which is expressed through the mention of famous people or biblical characters. The article analyzes each type of outlined analogies on a broad material derived from an ancient work. It is concluded that Danylo Zatochnyk uses an artistic analogy in his work in order to allusively convey to the reader the reasons for the expulsion of the author from the court environment of Prince Yaroslav Vladimirovich. It can be assumed, delving into the intention of “Prayer”, that the author was slandered by a woman and expelled from Novgorod to the northern forests and swamps. Embarrassed and offended by this verdict of the prince, Daniel successfully and clearly explains the dissonances of his psychological state through figurative analogy. This technique is dominant in his work.

Key words: artistic analogy, “Prayer” by Danylo Zatochnyk, Bible, comparison, antithesis, allusion, psychological state, medieval literature.

Постановка проблеми. «Моління» («Слово», «Написаніє») Данила Заточника – пам'ятка кін. XII – поч. XIII ст., непересічний, із виразним індивідуальним началом художній твір пізнього Середньовіччя. Його інтенційність є дискусійним питанням для літературознавців, які обговорюють причини появи твору, що не вписується в жодні шаблони та зразки середньовічної літератури. Але ніхто з науковців не визначає того художнього прийому, завдяки якому моделюється художній вимір «Моління» і завдяки якому закодовується його творчий задум.

Аналіз досліджень. М. Грушевський так оцінював цей текст: «Моління» – це збір різнорідного, в різних часах, в різних місцях, із різних джерел нагромадженого матеріалу, дуже інтересного з культурно-історичного і літературного погляду, але досить припадково сполученого, в котрім доволі неясно проступають зариси первісного твору» (Грушевський, 1993: 208 – 209], П. Білоус вважає, що «Моління» «як художній текст, як феномен художньої свідомості репрезентує свої середньовічні інтенції» (Білоус, 2012: 177).

Мета статті – на основі «Моління» Данила Заточника визначити та обґрунтувати панівну роль аналогії в конструюванні змісту й тексту цього твору, виділити та систематизувати приклади аналогії, яка є характерним художнім прийомом в українській середньовічній літературі.

Виклад основного матеріалу. У вступній частині Данило зазначає, що свою «сповідь-благання» буде писати у формі притчі: «Да разверзу въ притчахъ гадания моя и провъщаю въ языцѣх славу мою» («Моління» Данила Заточника). Жанр притчі був поширений в українській літературі середньовічної доби. «Притча» з грецької мови (*παραβολή*) перекладається як порівняння явищ і речей, що будується за допомогою аналогії. Аналогія є художнім прийомом у літературі, що допомагає, зі вказівкою на вже достатньо відомі сюжетні типи, осягнути реальність, розшифрувати її. У художню літературу цей прийом був запозичений із християнського богослов'я і використовувався саме як принцип «без покликань на алегорію як таку» (Фрай, 2010: 39). Нортроп Фрай визначав, що Біблія як літературному твору властива мова аналогій, адже «певні форми аналогії були необхідними, бо інакше не існувала б дійсність, «замість» якої виникає людська мова, і нікому було б наполягати, що людська мова є повністю відповідною, щоб ту дійсність передавати» (Фрай, 2010: 41).

Прийоми та принципи зображення середньовічні автори запозичували з Біблії та богословської літератури, щоб метафоричною мовою відобра-

зати реальність, істину осягнути через порівняння та встановлення подібності насамперед на рівні образному. «Аналогія у літературознавстві – художній прийом, близький до порівняння. Щоб розкрити суть певного складного явища, письменник зображує інше, подібне явище, але простіше і краще знайоме читачеві» (ВУЕ, 2008: 23).

Данило Заточник вдається саме до образної аналогії, яка є різновидом запозичення, провокування метафоричного зіставлення з відомою літературною, фольклорною, мистецькою творчістю, історичною подією чи особою для глибшого розуміння авторського задуму, ідеї, образу-персонажа.

Як показав аналіз «Моління», у тексті функціонує три типи аналогії: перший вибудовується на основі порівнянь зі сполучниками підрядності «аки» та «яко»; другий тип сконструйований зі сполучниками сурядності, а саме із зіставно-протиставним сполучником «а»; третій тип – латентне порівняння, що висловлюється через згадки про видатних осіб чи біблійних персонажів.

Перший тип аналогії є найбільш поширеним у «Молінні». Автор часто використовує однотипні сполучники в аналогії, яку вибудовує на основі порівнянь. Данило Заточник вживає церковнослов'янські складнопідрядні сполучники «аки» і «яко» для того, щоб порівняти кого-небудь з ким-небудь, щось із чим-небудь: «уста, **аки** рѣчная быстрость, сердца моего и разбих злѣ, **аки** древняя младенца о камень», «азъ бо есмь, **аки** она смоковница проклятая», «имѣю бо сердце, **аки** лице безъ очию; и бысть умъ мой, **аки** ношный вранъ на нырищи, забдѣх; и расыпая животь мой, **аки** ханаонский царь буестию; и покрыи мя нищета, **аки** Чермное море фараона», «бѣжа от лица художества моего, **аки** Агарь рабыни от Сарры госпожа своея», «азъ бо есмь, княже господине, **аки** трава блещена, растяще на застѣнии, на ню же ни солнце сияеть, ни дождь идет; тако и азъ всѣмъ обидимъ есмь, зане огражень есмь страхом грозы твоеа, **яко** плодомъ твердымъ», «но не възри на мя, господине, **аки** волкъ на ягня, но зри на мя, **аки** мати на младенецъ. Возри на птица небесныа, **яко** тии ни орють, ни сѣють, но уповають на милость божию», «помилуй мя, сыне великаго царя Владимира, да не восплачюся рыдая, **аки** Адамъ рая», «избави мя от нищеты сея, **яко** серну от тенета, аки птенца от клящи, **яко** утя от ногти носимаго ястреба, **яко** овца от усть лвовъ», «**яко** же бо олово гинеть часто разливаемо, тако и человекъ, приемля многия бѣды», «ще кто в печали человекъка призрит, **какъ** студеною водою напоить во зноиний день», «яви ми зракъ лица своего, **яко** гласъ твои сладокъ и образ твои красень; мед истачають устнѣ твои, и послание твое **аки** рай с плодомъ»,

«и каплями дождевыми аки стрѣлами сердце проникающе», «**яко** же бо неводь не удержитъ воды, точию едины рыбы, тако и ты, княже, не въздержи злата, ни сребра, но раздавай людем», «**яко** же бо похвалися Езекии царь посломъ царя Вавилонскаго и покажи им множество злата и сребра», «зане князь щедръ, **аки** рѣка, текуща без бреговъ сквози дубравы, напаяюще не токмо челоуѣки, но и звѣри; а князь скупъ, **аки** рѣка въ брезѣхъ, а брезии каменны: нѣлзи пити, ни коня напоити. А бояринъ щедръ, **аки** кладязъ сладокъ при пути напаяетъ мимоходящих; а бояринъ скупъ, **аки** кладязъ сланъ», «тивунъ бо его **аки** огнь трепетицею накладень, и рядовичи его **аки** искры», «Нищъ бо мудръ, **аки** злато в кални судни; а богат красень и не смыслить, то **аки** паволочито изголови соломы натканю», «бых мыслию паря, **аки** орель по воздуху» («Моління» Данила Заточника, 2021).

Серед представлених порівнянь, на основі яких будується аналогія, є два судження, у яких автор «Моління» себе ідентифікує з певними біблійними старозавітними образами жіночої і чоловічої статі, а саме: рабині Агар та першої людини Адама. Говорячи «аки Агарь рабыни от Сарры госпожа своея», Данило порівнює себе з жінкою, але таке порівняння не було типовим для середньовічного автора. Маємо тут часткову образну аналогію, яка відображає схожість не самого образу з образом автора за подобою, а лише подібність фрагментів життя. Данило Заточник, як і Агар із книги Буття, був слугою свого пана, а потім за наклепом став вигнанцем. Агар була невольницею дружини Авраама, єгиптянкою, яку бездітна Сара – згідно з тодішнім звичаєм – дала чоловікові за другу дружину, щоби народила йому нащадка. Агар і народила Авраамові сина, Ізмаїла. Однак Сара, коли породила свого сина, змусила Авраама вигнати Агар з дитиною. Агар хотіла повернутися до Єгипту, але заблукала і ходила по пустелі. Вода в її пляшці закінчилась, і вона залишила Ізмаїла під одним із дерев у дикій місцевості, щоб відійти недалеко від нього та плакати. Бог послав ангела, який показав Агар колодязь, щоб урятувати її. Врешті вона з сином оселилась у пустелі Паран. Автор «Моління», вигнаний князем Ярославом Володимировичем, залишає місто Новгород і також ніби в «пустелі» блукає, шукаючи собі прихистку біля Білого озера та Лаче-озера, береги яких були замулені і заболочені. Як у стражданнях Агар, так і в муках Данила винна жінка, і в цьому порівнянні основна сутність аналогії – вигнанці за намовою жінки.

Данило вводить ще одну образну аналогію, ідентифікуючи свою долю з долею Адама, вигнанцем із раю. Адам, як і автор «Моління» – вигнанець. Як у першому, так і в другому випадках до

вигнання спонукає жінка: «І побачила жінка, що дерево добре на їжу, і принадне для очей, і пожадане дерево, щоб набути знання. І взяла з його плоду, та й з'їла, і разом дала теж чоловікові своєму, – і він з'їв» (Буття, 3: 6). Саме Єва вирішує долю свого чоловіка і прирікає людський рід на смерть та хвороби.

Наявний ще один варіант аналогії у «Молінні» Данила Заточника, а саме порівняння із зіставно-протиставним сполучником «а», який використовується з метою не лише порівняти, а й зіставити образи людей, предмети, явища з більш відомими та зрозумілими прикладами з життя та літератури: «Червь древо тлить, а зла жена домъ мужа своего теряетъ», «крестъ есть глава церкви, а мужъ женѣ своеи».

У «Молінні» є латентні порівняння, що висловлюються через побажання певних чеснот князю: «Даи же князю нашему Самсонову силу, храбрость Александрову, Иосифль разумъ, мудрость Соломоню и хитрость Давидову и умножи, господи, вся челоуѣкы под нози его» («Моління» Данила Заточника, 2021). Образна аналогія пояснює та розтлумачує задум автора, викриваючи причину конфлікту князя Ярослава Володимировича з автором твору. Бажаючи сили, хоробрості, розуму, мудрості та хитрості своєму панові, Данило робить добірку біблійних та історичних персонажів, які тим чи іншим чином постраждали від діянь жінки. Самсон, наприклад, мав велику фізичну силу, а джерелом його сили було волосся. Довірівшись жінці, він розповів свою таємницю филистимлянці Далілі, прирікши тим самим себе на погибель: «І побачила Даліла, що він розповів їй усе своє серце, і послала й покликати филистимських володарів, говорячи: «Прийдіть і цим разом, бо він розповів мені все своє серце». І прийшли до неї филистимські володарі, і знесли срібло в своїй руці. А вона приспала його на колінах своїх, і покликала чоловіка та й наказала оголити сім кучерів його голови. І став він слабнути, і відступила від нього сила його» (Суд. 16: 18–20). Данило завдяки художньому прийому аналогії звертається до князя Ярослава Володимировича, що не варто довіряти жінкам, особливо вродливим, бо вони підступні, і в будь-який зручний для них момент зраджать, використовують. Красивими жінками не керує любов чи добро, відповідальність, а лише їхні примхи та самолюбство.

Олександр (ідеться про Олександра Македонського, який славився своєю хоробрістю та відважністю, мав прізвисько Великий) – македонський цар, засновник великої держави, що охоплювала Македонію, Грецію, завойовану Перську імперію та Єгипет. Олександр мав декількох жінок і одне палке кохання до бактрійської княжни Роксани, яку

привели царю для розваг. Закохавшись, цар вирішує одружитися на дівчині. Через три місяці після смерті Олександра вона народила сина, котрий, за заповітом батька, повинен був царювати в Македонії. Убивши підступним чином другу вдову Олександра Великого, Статиру, Роксана відвезла свого сина, названого Олександром Егеєм, у Македонію. Автор «Моління», вдавшись до художнього прийому аналогії, розмірковує, що краса жіноча – це лише візія і нічого не варта, якщо гріховністю серце наповнене. Наскільки Роксана була красивою, настільки вона була холоднокровною вбивцею. Данило пише про таку антитетичну особливість жіночої натури: «Не зри в зеркало, видѣвше бо нелѣпоту лица своего, зане болшую печаль примеша» («Моління» Данила Заточника, 2021).

Невипадково згадує Данило і старозавітного біблійного персонажа Йосипа, якого хотіла спокусити жінка Потіфара, а коли він відмовився від неї, оббрехала його перед своїм чоловіком. Той повірив своїй жінці та ув'язнив хлопця. У цій аналогії встановлюється подібність із ситуацією, яка спіткала Данила: його обмовили (напевно, це була жінка князя), і через те його господар повірив, тому відвернувся від свого любого друга, який не мав наміру зраджувати чи брехати кому-небудь, робити супроти когось якісь злодіяння.

Соломон, згаданий у «Молінні», застерігав та вчив, яких жінок варто обходити стороною, аби потім не було клопоту та горя. У «Приповістях Соломонових» сказано: «Бо крапають солодощі губи блудниці, а уста її від оливи масніші, та гіркий їй кінець, мов полин, гострий, як меч обосічний, її оги до смерті спускаються, шеолу тримаються

кроки її!» (Прип. 5: 3–6); «Жінка чесотна – корона для чоловіка свого, а засоромлююча – мов та гниль в його костях» (Прип. 12: 4); «Мудра жінка буде свій дім, а безумна своєю рукою руйнує його» (Прип. 14: 1); «Краса – то омана, а врода – марнота, жінка ж богобоязна – вона буде хвалена!» (Прип. 31: 30). Ці настанови як основоположні Данило Заточник подає в «Молінні» з власною інтерпретацією та видозмінами: «Аще который муж смотритъ на красоту жены своеа и на я, и ласковая словеса и льстива, а дѣль ея не испытаетъ, то даи богъ ему трясцею болѣти, да будетъ проклятъ» («Моління» Данила Заточника, 2021). Слідом за Соломоном, автор вважав, що жіноча краса оманлива, жінка красива небезпечна, вона використовує свою красу, аби вплинути на чоловіка, маніпулювати ним, керувати його волею та діями. Данило вбачав трагедію в тому, що розумними мужами, царями, князями управляють красиві, але нерозумні жінки, таким чином натякаючи, що його відсторонення від князя Ярослава Володимировича організувала саме жінка. Цим і зумовлено «антижіночий» випадок у «Молінні».

Висновки. Данило Заточник вдається у своєму творі до художнього прийому аналогії з метою алюзійно донести до читача причини вигнання автора з придворного оточення князя Ярослава Володимировича. Можна припустити, заглиблюючись в інтенції «Моління», що автора було обмовлено жінкою і вигнано з Новгороду у північні ліси та болота. Збентежений та ображений таким присудом князя, Данило вдало і виразно експлікує дисонанси свого психологічного стану за допомогою образної аналогії, яка часто постає у формі протиставлення, порівняння. Цей прийом є домінуючим у його творі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Завіту / пер. Івана Огієнка. Київ : Українське біблійне товариство, 2005.
2. Білоус П. Літературна медієвістика. Вибрані студії : в 3-х т. Т. 2. Житомир : Рута, 2012.
3. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т. Т. 3. Київ : Либідь, 1993.
4. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr33.htm/>
5. Аналогія. Велика українська енциклопедія. URL:
6. Заточник Данило. Моління. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr33.htm/>
7. Нортроп Фрай. Великий код: Біблія і література / 3 англ. перекл. Ірина Старовойт. Львів : Літопис, 2010.
8. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/>

REFERENCES

1. Bibliia, abo Knyha Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zavitu [The Bible, or the Book of Scripture of the Old and New Testaments] / per. Ivana Ohiiienka. K.: Ukrainske bibliine tovarystvo, 2005. [in Ukrainian].
2. Bilous P. Literaturna mediievistyka. Vybrani studii [Literary medieval studies. Selected studios]: v 3-kh t. T. 2. Zhytomyr: Ruta, 2012. [in Ukrainian].
3. Hrushevskiy M. Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian literature]: V 6 t. T. 3. K.: Lybid, 1993. [in Ukrainian].
4. Izbornyk [Izbornyk]. URL: [in Ukrainian].
5. Analohiia [Analogy]. Velyka ukrainska entsyklopediia. URL: <https://vue.gov.ua/Analohiia> [in Ukrainian].
6. Zatochnyk Danylo. Molinnia. [Praying]. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr33.htm/> [in Ukrainian].
7. Nortrop Frai. Velykyi kod: Bibliia i literatura [Great code: Bible and literature]. / Z anhl. perekl. Iryna Starovoit. Lviv: Litopys, 2010. [in Ukrainian].
8. Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona. [Encyclopedic_Slar_Brokeuse and Efron.]. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/> [in Russian].